

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید روستایی در قالب الگوی تلفیقی انتشار نوآوری‌ها (مورد مطالعه: استان اردبیل)

وکیل حیدری ساریان *

عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری **

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۲۰/۱۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۳/۲۴

چکیده

یکی از موانع توسعه روستایی در ایران، پراکندگی و خرد بودن اراضی کشاورزی است. این وضعیت از نظر روش تولید و قابل استفاده نبودن بعضی نهاده‌ها و ماشین‌آلات و عدم امکان بکارگیری بسیاری از آنها، موجب افزایش هزینه‌های تولید می‌شود و به‌عنوان مانعی در برابر توسعه روستایی عمل می‌کند که این معضل را می‌توان با تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی حل کرد. از این رو، بررسی عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولیدی به‌منظور تحقق توسعه مناطق روستایی، اهمیت بسیاری دارد. هدف کلی پژوهش حاضر، بررسی عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید روستایی در قالب الگوی تلفیقی انتشار نوآوری‌ها است. روش پژوهش نیز از نوع توصیفی-همبستگی است و گردآوری داده‌ها، به دو صورت اسنادی (داده‌های ثانویه) و پیمایش (داده‌های اولیه) و ابزار مورد استفاده در روش پیمایش، پرسشنامه بوده است. به‌منظور طبقه‌بندی اعضای جامعه آماری، از شاخص مقدار زمین استفاده شد. جامعه آماری پژوهش حاضر، همه کشاورزان ساکن در روستاهای تحت پوشش تعاونی‌های تولید روستایی است که از زمان شروع برنامه پنج‌ساله اول تا پایان سال ۱۳۸۵ در استان اردبیل تشکیل شده‌اند. از میان افراد جامعه آماری، ۱۰۰ نفر با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای از دو گروه عضو و غیرعضو تعاونی‌ها به نسبت مساوی به‌عنوان نمونه‌های آماری تحقیق انتخاب شدند. علاوه‌براین، به‌منظور تعیین روایی پرسشنامه، از نظرهای برخی از همکاران صاحب‌نظر درباره موضوع مورد مطالعه استفاده شده است. به‌منظور تعیین پایایی کمی پرسشنامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که در پژوهش حاضر، مقدار آن (۰/۷۹/۴۵) محاسبه شد که مطلوب است. طبق نتایج پژوهش، از میان مدل‌های انتشار نوآوری‌ها (الگوی نشر، الگوی ساختار مزرعه و الگوی تلفیقی) متغیرهای مدل تلفیقی، ۹۰٪ از واریانس عوامل مؤثر در تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی را تبیین کردند.

کلیدواژه‌ها: تعاونی‌های تولید روستایی، مدل ساختار مزرعه، مدل نشر، مدل تلفیقی، توسعه کشاورزی.

* استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه محقق اردبیلی، vheidari56@gmail.com

** دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس، retekhar_i_reza@yahoo.com

مقدمه

یکی از موانع توسعه کشاورزی در ایران، پراکندگی و خرد بودن اراضی کشاورزی است و این وضعیت، به لحاظ روش تولید و قابل استفاده نبودن بعضی نهاده‌ها و ماشین‌آلات و غیرممکن بودن بکارگیری بسیاری از آنها، موجب افزایش هزینه‌های تولید می‌شود و به‌عنوان مانعی در برابر توسعه کشاورزی و روستایی عمل می‌کند که این معضل را می‌توان با تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی حل کرد (شهبازی، ۱۳۸۵: ۵۱۴-۵۲۰). همچنین از آنجایی که زمین، محل انجام فعالیت‌های کشاورزی است و بهره‌برداری‌های کشاورزی در کشور، بیشتر در قطعات کوچک انجام می‌شود و کشاورزان با سرمایه‌های اندک و به تعداد فراوان در مناطق مختلف کشور پراکنده‌اند، در تولید، بازاریابی، تأمین اعتبار و تهیه نهاده‌های تولید، مشکلات فراوانی دارند. آنها مجبور هستند تا دسترنج خود را به واسطه‌ها و سلف‌خواران بفروشند و از حداقل سود بهره‌مند شوند که گاهی نیز متضرر می‌گردند. برای جلوگیری از پیدایش این وضعیت، آنها به تشکیل تعاونی‌های تولیدی می‌پردازند و شرایطی را به وجود می‌آورند تا با مشارکت فعال، سرنوشت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خویش را در دست گیرند و توسعه مناطق روستایی را محقق سازند. ولی پذیرش این نهاد جدید در کشاورزان، به شرایط و عوامل گوناگون (ویژگی‌های فردی، اقتصادی و منزلت اجتماعی) بستگی دارد. موضوعی که نادیده گرفته شده است، عوامل تعیین‌کننده پذیرش این نظام نوین در بین کشاورزان است (حیدری‌ساریان، ۱۳۸۵: ۲۶۱-۲۶۰). در این زمینه، می‌توان گفت پذیرش یک نوآوری توسط افراد یک جامعه، بسیار مهم است و بسیاری از عوامل فردی، اقتصادی و اجتماعی بر تصمیم‌گیری وی در این زمینه تأثیر می‌گذارند. بنابراین، لازمه هر نوع برنامه‌ریزی در زمینه نشر و ترویج یک ایده جدید، آگاهی از عوامل فوق و نحوه تأثیرگذاری آنها بر تصمیم‌گیری افراد است. بدیهی است که شناخت عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری کشاورزان برای عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی، موجب می‌شود برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران بتوانند با آگاهی بیشتری برای گسترش تعاونی‌ها تلاش کنند و به ترغیب روستاییان برای عضویت در آنها بپردازند (شین^۱، ۲۰۰۷: ۲۵-۳۱).

شایان ذکر است که اتخاذ استراتژی‌های ترویجی-اطلاع‌رسانی با بکارگیری مدل‌های تلفیقی ساختار مزرعه و نشر می‌تواند بر تصمیم روستاییان در پیوستن به تعاونی‌ها تأثیر مثبت بگذارد. در این

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های ...

میان، می‌توان گفت مدل ساختار مزرعه که مدل تنگناهای اقتصادی نیز نامیده شده است، بر اساس یک مدل اقتصادی تصمیم‌گیری شکل گرفته است که اقتصاددانان طراحی کرده‌اند. در مدل مذکور بیان می‌شود که کشاورزان در تصمیم‌گیری‌های روزمره خود درباره تولید، باید به گزینش‌های اقتصادی بپردازند (و^۱، ۱۹۹۹: ۷۸-۸۵). مدل ساختار مزرعه بر سودآوری نیز تأکید می‌کند. در تحلیل‌های اقتصادی درباره پذیرش نوآوری، بر وجود انگیزه‌های اقتصادی به‌منظور پذیرش نوآوری‌ها تأکید می‌شود. همچنین در این مدل فرض می‌شود که رفتار پذیرش، قبل از هر چیز تابعی از داشتن توانایی لازم برای عمل کردن به آن نوآوری عرضه گردد و پذیرش نوآوری در اثر فقدان یا کمبود منابع اقتصادی محدود می‌شود. درباره مدل نشر نیز گفته می‌شود که قرار گرفتن در معرض منابع اطلاعاتی، مردم را از سودهای بالقوه با پذیرش نوآوری آگاه می‌کند و از این طریق، موجب تسریع در فرایند پذیرش می‌شود. بر اساس مدل نشر، افراد ابتدا از وجود تکنولوژی‌های موجود و قابل انتخاب آگاه می‌شوند و سپس به انتخاب تکنولوژی‌هایی می‌پردازند که موجب صرفه‌جویی در وقت و نیروی کار می‌شوند و کارایی و عملکرد فعالیت کشاوران را افزایش می‌دهند (ناپیر^۲، ۲۰۰۰: ۲۰). علاوه‌براین، مدل تلفیقی یا چندگانه که در واقع، ترکیبی از مدل‌های سنتی نشر و مدل ساختار مزرعه است، بیانگر دیدگاهی است که بر اساس آن در تشریح پذیرش یک نوآوری، متغیرهای مدل نشر و ساختار مزرعه بیشتر مکمل همدیگر هستند تا اینکه حالت رقابتی داشته باشند (کریمی و ناوک^۳، ۲۰۰۳: ۱۰۰-۱۰۵). از آنجایی که تعاونی‌های تولیدی، نقش بسیار مهمی در توسعه مناطق روستایی دارند، گسترش این تشکلهای بدون مطالعه و شناخت عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آنها مقدور نیست. از این رو، در پژوهش حاضر تلاش می‌شود با شناسایی عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولیدی در قالب الگوی تلفیقی انتشار نوآوری‌ها در استان اردبیل، با استفاده از دیدگاه اعضای تعاونی‌های تولیدی روستایی، گامی مؤثر برای توسعه مناطق روستایی استان برداشته شود. همچنین در پژوهش حاضر، با شیوه توصیفی-همبستگی، عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولیدی استان اردبیل شناسایی و تجزیه و تحلیل می‌شود و راهکارهایی به‌منظور تسهیل فرایند عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولیدی و متعاقب آن توسعه مناطق روستایی ارائه می‌گردد. در نهایت، می‌توان گفت در پژوهش حاضر، با توجه به مبانی نظری تحقیق و اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه و تعیین متغیرهای مؤثر بر عضویت کشاورزان

1 Von
2 Napier
3 Karimi & Nowak

توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۰

در تعاونی‌های تولیدی، با استفاده از آزمون‌های آماری مختلف مانند کای اسکور، رگرسیون چندگانه و آزمون t تجزیه و تحلیل متغیرها انجام شده است.

مبانی نظری

فقر روستایی و عقب‌ماندگی روستاها از نظر امکانات زندگی، یکی از مشکلات دولت‌ها در کشورهای در حال توسعه، به‌ویژه آسیا و آمریکای لاتین است. تقریباً نیمی از جمعیت جهان در نواحی روستایی کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند که معیشت اکثر آنها از کشاورزی و فعالیت‌های وابسته به آن تأمین می‌شود. اکثر روستاییان با فقر، بیسوادی، سوءتغذیه، کارایی کم کشاورزی و غیره روبرو هستند (اتحاد تعاونی بین‌المللی^۱، ۲۰۰۷: ۲۴۶-۲۵۰). به عبارت دیگر، در کشورهای در حال توسعه، مشکلات اقتصادی و اجتماعی به دلیل رشد بی‌رویه جمعیت و کم‌گذاری افزایش یافته است و مهمترین وظیفه این جوامع، اتخاذ راه‌حل‌های مناسب برای رفع خطر گرسنگی و قحطی جهانی است. فقط وقتی می‌توان این مصیبت جهانی را رفع کرد که برای افزایش بازدهی و حجم محصولات کشاورزی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، فعالیت‌های جدی و همه‌جانبه‌ای انجام شود. بنابراین، ایجاد تعاونی‌های تولید برای کشورهای در حال توسعه بسیار مهم است و در برنامه‌ریزی اقتصادی و اجتماعی باید اولویت داشته باشد (حیدری‌ساریان، ۱۳۸۲: ۳۴). علاوه‌براین، افزایش رشد جمعیت و کاهش بازده منابع تولیدی، ایران را با مشکلات جدی مواجه کرده است. بخش کشاورزی نیز با مسائلی مانند پراکندگی اراضی، خشکسالی، عدم استفاده مؤثر از نهاده‌ها و ادوات کشاورزی و غیره مواجه است که مدیریت بخش کشاورزی، باید به‌طور جدی با آنها مقابله کند. بیشتر افراد صاحب‌نظر در این زمینه اعتقاد دارند که متشکل کردن کشاورزان در واحدهای تولیدی، یکی از راهکارهای مناسب برای افزایش میزان تولید کشاورزی و بهبود شرایط زندگی اعضاست که تحقق آن، گام مهمی در نیل به توسعه روستایی است (حیدری‌ساریان، ۱۳۸۸: ۱۴۰). علاوه‌براین، بخش کشاورزی ایران با وجود پیشرفت‌هایی که طی دهه گذشته داشته است، برای تأمین استقلال غذایی کشور به سیاست درون‌نگری نیاز دارد. فراهم نبودن شرایط مناسب برای کاربرد گسترده فناوری به دلیل خرد بودن اراضی کشاورزی، بهره‌برداری‌های کم‌بازده و فرسودگی مولدین، مؤید ضرورت بازنگری در نظام ارضی

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های ...

کشاورزی، نظام بهره‌برداری و ساختار نیروی انسانی بهره‌بردار و متخصص است. از این رو، بازنگرایی در نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی، نیازمند نظم نوین و انسجام قوانین ارضی کشاورزی، با تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی است (رضوی، ۱۳۸۵: ۱۵-۱۲). به اعتقاد بسیاری از پژوهشگران، به‌منظور دستیابی به امنیت غذایی در کشور، باید به یکی از مسائل بسیار مهم در کشاورزی، یعنی موضوع نظام بهره‌برداری توجه شود. همچنین تعاونی‌های تولید روستایی را می‌توان نمونه بارز شکل‌هایی دانست که برای رفع نیازهای اساسی کشاورزان ایجاد شده‌اند. ضرورت انجام کار گروهی در کشاورزی را می‌توان یکی از مهمترین عوامل ایجاد شکل‌های کشاورزی دانست (کریشناراج^۱، ۲۰۰۶: ۱۲۱-۱۲۸). به اعتقاد شیلر^۲، شکل‌ها و تعاونی‌های کشاورزی مانند شکل‌های مکانیزاسیون می‌توانند نقش مهمی در فرایند توسعه کشاورزی داشته باشند. موفقیت این شکل‌ها زمانی تضمین می‌شود که سازه‌ها و عوامل تأثیرگذار بر موفقیت در این زمینه شناسایی شوند (شیلر، ۲۰۰۸: ۱۰-۱۲). علاوه‌براین، بانک جهانی معتقد است که تعاونی‌های تولید روستایی را باید به‌عنوان پیشگامان خصوصی‌سازی دانست که تولیدکننده محصولات و بازارهای جدید هستند. این تعاونی‌ها سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی را رونق می‌دهند و توسعه کشاورزی را هدایت و تقویت می‌کنند (بانک جهانی، ۲۰۰۳: ۷۸-۸۰). همچنین بر اساس متون علمی توسعه، تعاونی روستایی راه‌حلی مناسب به‌منظور افزایش درآمد، اشتغال‌زایی، تقویت ارتباطات انسانی، بهبود کیفیت زندگی مردم روستایی، پرورش روحیه خودباروری، تأمین نیازهای فنی و مالی روستاییان و تسهیل خرید و فروش محصولات آنها است (بارتون^۳، ۲۰۰۴: ۲۰-۳۰). علاوه‌براین، ریچاردسون^۴ معتقد است تعاونی‌های تولید روستایی در فعالیت‌هایی مانند بازاریابی محصولات کشاورزی، صرفه‌جویی در سرمایه، یکپارچگی اراضی کشاورزی، استفاده مشترک از ماشین‌های کشاورزی و تجهیزات و برنامه‌ریزی به‌منظور مشارکت روستاییان موفق بوده‌اند (ریچاردسون، ۲۰۰۸: ۳۱۱-۳۲۰). همچنین داکمن و دین^۵ معتقدند تعاونی‌های تولید از نظر شکل کار و سرمایه، یکپارچه‌سازی اراضی و کاربرد روش‌ها و فنون جدید موفق عمل می‌کنند (داکمن و دین، ۲۰۰۴: ۲۳). به اعتقاد سند و پروف^۶ حفظ مالکیت روستاییان، نبود ارزش سهام در رابطه با مقدار زمین،

1 Krishnaraj
2 Shiller
3 Barton
4 Richardson
5 Dackman & Deane
6 Sand & Pروف

رعایت حرمت افراد به صورت هر نفر، یک رأی و وجود امتیاز برای همه اعضا، هماهنگی و همکاری کشاورزان در کارها از مزایای تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی است. با این حال، به اعتقاد گرتلر^۱ تعاونی‌های تولید مزایایی دارند که عبارت‌اند از: هدایت تولید به سمت محصولات استراتژیک، ایفای نقش در عرضه مناسب با تقاضای محصولات کشاورزی، کاهش وابستگی به خارج با تهیه محصولات کشاورزی، انجام امور ترویجی و احتمالاً پژوهش کشاورزی در مزرعه، افزایش تخصص و تجربه کارشناسان کشاورزی و دامپروری که در واحدهای مذکور فعالیت می‌کنند، تسهیل توزیع امکانات از قبیل ماشین‌ها، کود، سم و بذره‌های اصلاح شده، انجام فعالیت‌های غیرکشاورزی در ایام بیکاری کشاورزان. همچنین به اعتقاد ایشان، تخصص کشاورزان عضو در شرکت‌های تعاونی تولید، بیشتر از کشاورزانی است که در این واحدها عضو نبوده‌اند (گرتلر، ۲۰۰۹: ۵-۶).

گری^۲ و کرانزل^۳ در پژوهش خود درباره مشارکت اعضا در تعاونی‌های کشاورزی به این نتیجه رسیدند که سن، سطح تحصیلات، اندازه مزرعه، درآمد، مشارکت اجتماعی، و دسترسی به رسانه گروهی رابطه معنی‌داری با پذیرش تکنولوژی‌ها دارد و کشاورزانی که شغل اصلی آنها کشاورزی است، بیشتر نوآوری‌ها را پذیرفته و تعاونی‌های تولیدی را تأسیس کرده‌اند (گری و کرانزل، ۲۰۱۰: ۲۵۳-۲۵۹). علاوه بر این، پرتیم^۴ در پژوهشی درباره "تعاونی‌های تولیدی و فقر"، در بررسی عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولیدی نتیجه گرفتند که بین شرکت در فعالیت‌های آموزشی و ترویجی، میزان تحصیلات، دسترسی به نهاده‌های تولیدی و استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی با شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی ارتباط مستقیم و معنی‌دار و بین میزان درآمد و میزان استفاده از وام و اعتبارات رابطه معنی‌داری وجود ندارد (پرتیم، ۲۰۰۵: ۶۷-۷۹). میسرا^۵ نیز در پژوهشی درباره "عوامل مؤثر در تشکیل تعاونی‌های روستایی" نتیجه گرفتند که استفاده از وسایل ارتباط جمعی مانند رادیو، تلویزیون، مطبوعات و مانند آن، که از منابع اطلاعاتی روستاییان محسوب می‌شوند، از طریق ارتقای میزان آگاهی‌های عمومی آنها، موجبات تشکیل تعاونی‌های تولیدی را فراهم می‌کند (میسرا، ۲۰۱۰: ۱۴۳). همچنین اوکولی^۶ در پژوهشی درباره "ضرورت تغییر در اقتصاد روستا با تشکیل تعاونی‌های تولیدی"

1 Gertler
2 Gray
3 Kraenzle
4 Gray & Kraenzle
5 Pretty
6 Misra
7 Okoiti

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های ...

نتیجه گرفت که میزان درآمد، میزان استفاده از وام و اعتبارات، مقدار زمین زیر کشت، میزان استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی، ارتباطات رو در رو و دسترسی به نشریات ترویجی از عوامل مؤثر در تشکیل تعاونی‌های تولیدی روستایی هستند (اوکولی، ۲۰۰۸: ۱۷۵-۱۸۰). علاوه‌براین، ویلیامسون^۱ در پژوهشی درباره "پذیرش، نوآوری و تعاونی‌های روستایی" نتیجه گرفت که افزایش آگاهی‌های فنی، تماس و ارتباط مستقیم کشاورزان با مراکز عمده انتشار نوآوری‌ها از جمله مراکز آموزشی - ترویجی، تلویزیون، مجله، رادیو، نهادها و ادارات دولتی مسئول توسعه روستایی، از عوامل مؤثر در تشکیل تعاونی‌های تولیدی محسوب می‌شوند (ویلیامسون، ۲۰۰۹: ۲۷۳-۲۸۰).

علاوه‌براین، هانسن^۲ و همکارانش در پژوهشی درباره "نقش اعتماد در ابقای اعضای تعاونی‌های روستایی" نتیجه گرفتند که بین اعتماد به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی، اعتماد متقابل اعضا به همدیگر و تماس با کانال‌های ارتباطی با شکل‌گیری تعاونی‌های روستایی، ارتباط مستقیم و معنی‌دار وجود دارد، ولی بین مقدار زمین زیر کشت و استفاده از نهاده‌های تولیدی ارتباط مستقیم و معنی‌داری مشاهده نمی‌شود (هانسن و همکاران، ۲۰۰۹: ۲۱۰-۲۲۰). همچنین بارکر^۳ در پژوهش‌های خود درباره نقش تعاونی‌های روستایی در توسعه کشاورزی نتیجه گرفت که عملیات و اقدامات ترویجی - اطلاع‌رسانی، اعتماد به توصیه‌های مروجین و کارشناسان، آموزش مبتنی بر آگاه‌سازی، تماس با مرکز خدمات، مقدار زمین زیر کشت و تعداد قطعات زمین از عوامل مؤثر در تشکیل تعاونی‌های تولیدی بوده‌اند (بارکر، ۲۰۱۰: ۱۱۸-۱۲۸). علاوه‌براین، مولر^۴ در یافته‌های خود مشاهده کرد که متغیرهای وضعیت خانواده، مدرسه، دسترسی به رسانه‌های ارتباط جمعی، میزان مطالعه مجلات مرتبط با تعاونی، نهادهای آموزشی، متغیرهای پایگاه اجتماعی - اقتصادی (منطقه مسکونی، میزان درآمد، نوع شغل اصلی) و برخی متغیرهای شخصی مانند میزان علاقه کلی به مطالعه (فرهنگ مطالعه) از جمله متغیرهای تأثیرگذار بر میزان گرایش روستاییان به تشکیل تعاونی‌های تولیدی بوده‌اند (مولر، ۲۰۰۹: ۱-۹). علاوه‌براین، نیلسون^۵ در پژوهشی با عنوان "بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری تعاونی‌های روستایی در اتیوپی" نتیجه گرفت که تعداد قطعات اراضی زراعی و وسعت اراضی کشاورزی تأثیری در شکل‌گیری تعاونی‌های روستایی ندارد، ولی مقدار درآمد ناخالص کشاورزی، میزان اراضی دیم و

1 Williamson

2 Hansen

3 Barker

4 Muller

5 Nilsson

توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۰

دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری در شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی تأثیر می‌گذارد (نیلسون، ۲۰۰۵: ۵۸-۶۵). اورتمان^۱ نیز در پژوهشی که در مناطق روستایی ونزونا دربارۀ "نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه مناطق روستایی" انجام داد، متوجه شد که بین دسترسی به نهاده‌های تولیدی، تماس با کانال‌های ارتباطی و تعداد قطعات زمین زیر کشت با تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی رابطه مستقیم و معنی‌دار وجود دارد (اورتمان، ۲۰۰۹: ۴۵۶-۴۵۹). همچنین نتایج پژوهش‌های فولتون^۲ نشان داد که سن، سواد، مالکیت بر زمین، سابقه کار، اندازه مزرعه، سطح زیر کشت، درآمد، دریافت وام و تماس با کانال‌های ارتباطی، از عوامل مؤثر بر شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی هستند (فولتون، ۲۰۰۶: ۲۴۳-۲۴۵). بیجمان^۳ در پژوهش خود دربارۀ "عوامل مردمی در تعاونی‌ها" نتیجه گرفت که وضعیت اقتصادی خانوار، نوع شغل، دسترسی به نهاده‌ها، انگیزه پیشرفت و برخورداری از آموزش‌های ترویجی، از عوامل مؤثر در پذیرش نوآوری‌ها و متعاقب آن تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی هستند (بیجمان، ۲۰۰۲: ۲۷۵-۲۹۸). در نهایت، یافته‌های پژوهش بورت^۴ دربارۀ "سازوکارهای اعتمادسازی در تعاونی‌ها" نشان داد که پذیرش نوآوری‌ها و سپس تشکیل تعاونی‌ها توسط کشاورزان با سن، اندازه خانوار، مشارکت اجتماعی، استفاده از منابع ارتباطی و تماس‌های ترویج آنان رابطه دارد (بورت، ۲۰۰۸: ۲۰۸-۲۱۸).

منطقه مورد مطالعه

استان اردبیل در شمال غربی فلات ایران، با بیش از هجده هزار و پنجاه کیلومتر مربع، یک درصد از مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. همچنین بر اساس جدیدترین تقسیمات کشوری، این استان ۹ شهرستان، ۲۵ بخش، ۶۶ دهستان و ۲۱۹۳ آبادی دارد. اردبیل، نمین، نیر، بیله‌سوار، پارس‌آباد، خلخال، کوثر، مشکین‌شهر و گرمی نیز شهرهای آن هستند.

1 Ortman
2 Fulton
3 Bijman
4 Burt

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های ...

مواد و روش‌ها

برای گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه، به کشاورزان ساکن در مناطق روستایی استان اردبیل مراجعه شد. بنابراین، جامعه آماری پژوهش حاضر، همه کشاورزان ساکن در روستاهای تحت پوشش تعاونی‌های تولید روستایی را شامل می‌شود که از زمان شروع برنامه پنج‌ساله اول تا پایان سال ۱۳۸۵ در استان اردبیل تشکیل شده‌اند. گردآوری داده‌ها با دو روش اسنادی (داده‌های ثانویه) و پیمایش (داده‌های اولیه) انجام شد و ابزار مورد استفاده در پیمایش، پرسشنامه بود. پس از بررسی اطلاعات مربوط به تعاونی‌های تولید روستایی استان اردبیل، مشخص شد که ۹ شرکت تعاونی تولید، از شرایط مورد نظر جامعه آماری تحقیق برخوردار هستند. این تعاونی‌ها که در ۹ شهرستان استان اردبیل، پراکنده بودند، ۱۰۰۹ نفر عضو داشتند. شایان ذکر است که به‌منظور طبقه‌بندی اعضای جامعه آماری، از شاخص مقدار زمین استفاده شد.

بدین ترتیب، افراد برخوردار از ۶ هکتار و کمتر زمین، در یک طبقه، افراد دارای ۷ تا ۱۲ هکتار زمین در یک طبقه و افرادی که بیشتر از ۱۳ هکتار زمین داشتند نیز در یک طبقه قرار داده شدند. علاوه بر این، از ۱۰۰۹ نفر اعضای تعاونی‌ها، ۲۲۵ نفر در طبقه اول (زیر شش هکتار)، ۴۴۲ نفر در طبقه دوم (۷-۱۲ هکتار) و ۳۴۲ نفر در طبقه سوم (بالای ۱۳ هکتار) قرار داشتند. همچنین پنج درصد از اعضای جامعه آماری به‌عنوان نمونه‌های آماری پژوهش (از طبقات اول تا سوم به ترتیب ۱۱، ۲۲، ۱۷ نفر به‌عنوان نمونه به صورت تصادفی) انتخاب شدند. شایان ذکر است که این تعداد در هر یک از تعاونی‌های تولیدی نیز طوری انتخاب شدند که با توجه به تعداد اعضای هر تعاونی تولیدی، نسبت پنج درصد در هر تعاونی تولیدی نیز رعایت شد. این شیوه طبقه‌بندی و نمونه‌گیری در مورد افرادی که عضو تعاونی‌ها نبودند نیز به همین صورت انجام شد و از افراد غیرعضو نیز ۵۰ نفر انتخاب گردید و با آنان مصاحبه انجام شد. همان‌طور که بیان شد، در پژوهش حاضر، روش گردآوری داده‌ها برای پاسخگویی به پرسش‌های تحقیق، به دو صورت اسنادی (داده‌های ثانویه) و پیمایش (داده‌های اولیه) و ابزار مورد استفاده پرسشنامه بوده است.

علاوه‌براین، در پژوهش حاضر، به‌منظور تعیین روایی پرسشنامه، از نظرهای برخی از همکاران صاحب‌نظر درباره موضوع مورد مطالعه، تعدادی از کارشناسان و نیز دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و ترویج کشاورزی استفاده شده است. همچنین برای تعیین پایایی کمی پرسشنامه

توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۰

از ضریب آلفای کرونیباخ استفاده شد که مقدار آن $0.79/45$ محاسبه شد که مطلوب تلقی می‌شود. در پژوهش حاضر، متغیرهای مستقل ویژگی‌های فردی (سن، سواد، تماس با کانال‌های ارتباطی، شرکت در فعالیت‌های آموزشی و ترویجی، منزلت اجتماعی، میزان مشارکت خانواده در کار کشاورزی) و ویژگی‌های اقتصادی (درآمد، سطح زیر کشت، تعداد قطعات زمین، دسترسی به نهاده‌های تولید، استفاده از وام و اعتبارات، نوع مالکیت زمین زراعی، شغل اصلی، میزان استفاده از ماشین‌آلات در کارهای کشاورزی، میزان استفاده از نهاده‌های کشاورزی) هستند. متغیر وابسته نیز عضویت و عدم عضویت کشاورزان در تعاونی تولیدی استان اردبیل است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

پس از تشکیل بانک اطلاعات داده‌ها و پردازش آن، تحلیل داده‌ها در سه بخش همبستگی، رگرسیون چندمتغیره از نوع گام‌به‌گام و آزمون t (به‌منظور تعیین معنی‌دار بودن یا نبودن تفاوت میان دو گروه) بیان می‌شود.

۱- تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون آماری کای اسکویر

جدول شماره (۱) نتایج آزمون فرضیه‌های متناسب با شاخص‌های اقتصادی و فردی را با آزمون آماری کای اسکور نشان می‌دهد.

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های ...

جدول (۱): نتایج آزمون کای اسکویر به منظور تعیین وجود رابطه میان ویژگی‌های مختلف افراد و عضویت آنها در

تعاونی‌های تولید

خصوصیات	کای اسکویر	وی کرلرز	سطح معنی داری
سن (سال)	۳/۶۴	۰/۱۹۱	۰/۴۶
سابقه کار کشاورزی (سال)	۲/۹۰	۰/۱۷۰	۰/۰۰۰
میزان تحصیلات (سال)	۲۷/۰۹	۰/۵۲۱	۰/۰۰۰
فاصله مزرعه تا مرکز خدمات (کیلومتر)	۷/۴۳	۰/۲۷۳	۰/۵۷۴
اعتماد به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی	۱۶/۹۷	۰/۶۱۰	۰/۰۰۰
عمل به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی (۱)	۳۷/۲۱	۰/۶۱۰	۰/۰۰۰
تماس با مرکز خدمات (۱)	۲۴/۵۸	۰/۴۹۶	۰/۰۰۰
شرکت در فعالیتهای آموزشی و ترویجی (تعداد دفعه)	۲۴/۰۵	۰/۴۹۰	۰/۰۰۰
تماس با کانال‌های ارتباطی (۱)	۵۰/۰۱	۰/۷۶۹	۰/۰۰۰
منزلت اجتماعی (۱)	۲۰/۱۰	۰/۴۴۸	۰/۰۰۰
سطح زیر کشت (هکتار)	۱۱/۶۴	۰/۳۴۱	۰/۰۲
مقدار زمین (هکتار)	۰/۱۶۲	۰/۴۰	۰/۹۲۲
تعداد قطعات زمین	۷/۱۹	۰/۲۶۸	۰/۰۲۷
درآمد (۱)	۱۲/۴۵	۰/۳۵۳	۰/۰۰۲
استفاده از وام و اعتبارات (۱)	۵۲/۴۷	۰/۷۲۴	۰/۰۰۰
شغل اصلی	۸/۶۹	۰/۲۹۵	۰/۰۱۳
دسترسی به نهاده‌های تولید (۱)	۶/۶۳۰	۰/۲۵۷	۰/۰۰۰
استفاده از نهاده‌های تولید (۱)	۶/۶۳۰	۰/۲۵۷	۰/۰۳۶
میزان استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی (۱)	۲/۸۰	۰/۴۶۷	۰/۰۰۰
میزان اشتغال (۱)	۰/۵۳۳	۰/۰۷۳	۰/۷۶۶

(۱) مقیاس: ۱- خیلی کم ۲- کم ۳- متوسط ۴- زیاد ۵- خیلی زیاد

همان‌طور که در جدول (۱) مشاهده می‌شود، با توجه به اینکه سطح معنی‌داری خیلی دو، در همه متغیرها به جز متغیرهای سن، فاصله مزرعه تا مرکز خدمات، مقدار زمین (هکتار) و میزان اشتغال کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین فرض H1 تأیید می‌شود و با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت که بین متغیرهای سابقه کار کشاورزی، میزان تحصیلات، اعتماد به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی، تماس با مرکز خدمات، شرکت در فعالیتهای آموزشی و ترویجی، تماس با کانال‌های ارتباطی، منزلت اجتماعی، سطح زیر کشت، تعداد قطعات زمین، درآمد، استفاده از وام و اعتبارات، شغل اصلی، دسترسی به نهاده‌های تولید، استفاده از نهاده‌های تولید، میزان استفاده از ماشین‌آلات و عمل به

توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۰

توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی و عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید روستایی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

۲- تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از رگرسیون چندمتغیره به منظور تعیین میزان الگوی پذیرش

نوآوری‌ها

جدول شماره (۲)، (۳) و (۴) نتایج آزمون فرضیه‌های متناسب با شاخص‌های اقتصادی و فردی

را با روش‌های رگرسیون چندگانه نشان می‌دهد.

جدول (۲): نتایج حاصل از رگرسیون چندمتغیره با ورود متغیرهای الگوی نشر (متغیرهای فردی) به معادله

متغیرها	R	R^2	R^2 تعدیل شده	مقدار F	سطح معنی داری F	Beta	مقدار T	سطح معنی داری
تماس با کانال‌های ارتباطی	۰/۷۵۱	۰/۵۶۳	۰/۵۵۹	۱۲۳/۸۲	۰/۰۰۰	-۰/۴۱۵	-۵/۰۶	۰/۰۰۰
فاصله تا مرکز خدمات کشاورزی	۰/۸۲۳	۰/۶۷۷	۰/۶۷۰	۹۹/۵۰	۰/۰۰۰	۰/۳۶۰	۳/۲۶	۰/۰۰۲
سواد	۰/۸۷۳	۰/۸۶۲	۰/۷۵۵	۱۰۰/۳۸	۰/۰۰۰	-۰/۶۰۰	-۴/۴۵	۰/۰۰۰
سن	۰/۸۸۱	۰/۸۷۶	۰/۷۶۶	۸۰/۵۱	۰/۰۰۰	۰/۴۳۷	۲/۸۶	۰/۰۰۵
عمل به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی	۰/۸۸۶	۰/۸۸۶	۰/۷۷۴	۶۷/۴۳	۰/۰۰۰	-۰/۲۳۶	-۲/۰۴	۰/۰۴

همان‌طور که در جداول فوق دیده می‌شود، در پژوهش حاضر، ابتدا متغیرهای مدل نشر در معادله رگرسیون وارد شده است. همان‌طور که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، از متغیرهای مدل نشر، پنج متغیر، در معادله باقی مانده و سایر متغیرها از معادله خارج شده‌اند. پنج متغیر مذکور، ۷۸٪ درصد از تغییرات را تبیین می‌کنند. همچنین در مدل نشر، ضرایب همبستگی چندگانه برابر با ۸۸٪ است. این مقدار ضریب، بیانگر رابطه بین متغیرهای مستقل (پیش‌بین) و متغیر وابسته (ملاک) یعنی عضویت در تعاونی‌های تولیدی است.

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های ...

جدول (۳): نتایج حاصل از رگرسیون چندمتغیره با ورود متغیرهای الگوی ساختار مزرعه (متغیرهای اقتصادی) به معادله

متغیرها	R	R^2	R^2 تعدیل شده	مقدار F	سطح معنی داری F	Beta	مقدار T	سطح معنی داری
میزان استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی	۰/۴۴۷	۰/۲۰۰	۰/۱۹۲	۲۴/۴۷	۰/۰۰۰	-۰/۴۹۵	-۳/۹۰	۰/۰۰۰
مقدار زمین زیر کشت	۰/۶۴۷	۰/۴۱۸	۰/۴۰۶	۳۴/۸۶	۰/۰۰۰	۰/۳۶۱	۲/۰۲	۰/۰۴۶
تعداد قطعات زمین	۰/۶۹۹	۰/۴۸۹	۰/۴۷۳	۳۰/۶۰	۰/۰۰۰	-۰/۴۴۸	-۳/۷۹	۰/۰۰۰
شغل اصلی	۰/۸۳۴	۰/۵۳۹	۰/۵۱۹	۲۷/۷۴	۰/۰۰۰	۰/۲۶۶	۲/۱۶	۰/۰۳۳
اشتغال	۰/۷۵۰	۰/۵۶۲	۰/۵۳۸	۲۴/۱۰	۰/۰۰۰	۰/۸۵۴	۴/۲۶	۰/۰۰۰
درآمد	۰/۸۷۲	۰/۵۹۵	۰/۵۶۹	۲۲/۸۱	۰/۰۰۰	-۰/۴۹۳	-۳/۲۸	۰/۰۰۱
میزان استفاده از وام و اعتبارات بانکی	۰/۸۸۷	۰/۶۲۰	۰/۵۹۵	۲۱/۴۱	۰/۰۰۰	-۰/۳۳۸	-۴/۴۲	۰/۰۱۷

همان‌طور که در جدول (۳) نشان داده شده است، از بین متغیرهای مدل ساختار مزرعه نیز فقط ۷ متغیر در معادله باقی مانده‌اند که ۶۲٪ درصد از تغییرات را تبیین می‌کنند. همچنین در مدل ساختار مزرعه، ضرایب همبستگی چندگانه برابر با ۷۸٪ است. این مقدار ضریب، بیانگر رابطه بین متغیرهای مستقل (پیش‌بین) و متغیر وابسته (ملاک) یعنی عضویت در تعاونی‌های تولیدی است.

جدول (۴): نتایج حاصل از رگرسیون چندمتغیره با ورود متغیرهای الگوی تلفیقی (همه متغیرها) به معادله

متغیرها	R	R^2	R^2 تعدیل شده	مقدار F	سطح معنی داری F	Beta	مقدار T	سطح معنی داری
تماس با کانال‌های ارتباطی	۰/۷۵۱	۰/۵۶۳	۰/۵۵۹	۰/۱۰۰	۰/۱۲	-۰/۶۱۹	-۱۱/۰۹	۰/۰۰۰
شغل اصلی	۰/۸۶۷	۰/۷۵۲	۰/۷۴۷	-/۰۴	-/۰۸	۰/۵۵۴	۸/۲۹	۰/۰۰۰
سواد	۰/۹۱۷	۰/۸۴۲	۰/۸۳۷	۰/۱۹	۰/۱۰	-۰/۷۸۱	-۷/۴۰	۰/۰۰۰
اشتغال	۰/۹۳۷	۰/۸۷۹	۰/۸۷۳	۰/۰۹	۰/۱۳	۰/۱۸۳	۲/۴۲	۰/۰۱۷
سطح زیر کشت	۰/۹۴۱	۰/۸۸۵	۰/۸۷۹	-۰/۰۹	۰/۱۳	۰/۴۱۶	۳/۱۶	۰/۰۰۲
تعداد قطعات زمین	۰/۹۴۴	۰/۸۹۲	۰/۸۸۴	۰/۰۰۵	۰/۱۱	-۰/۲۶۲	-۳/۰۰	۰/۰۰۳
اعتماد به توصیه‌های مروجان و کارشناسان کشاورزی	۰/۹۴۷	۰/۸۹۶	۰/۸۸۸	۰/۰۰۰	۰/۱۲	۰/۲۲۵	۲/۸۷	۰/۰۰۵
میزان استفاده از نهاده‌های تولیدی	۰/۹۴۹	۰/۹۰۱	۰/۸۹۳	۰/۰۰۵	۰/۱۶	-۰/۱۴۴	-۲/۱۶	۰/۰۰۳

همان‌طور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود، با ورود متغیرهای الگوی تلفیقی (مجموع متغیرهای الگوهای نشر و ساختار مزرعه) به معادله، ۸ متغیر در معادله باقی مانده‌اند که همه آنها توانایی تبیین (۹۰٪) درصد از تغییرات متغیر وابسته را داشته‌اند. همچنین در مدل تلفیقی، ضرایب

توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۰

همبستگی چندگانه برابر با ۹۴٪ است. مقدار فوق، بیانگر رابطه بین متغیرهای مستقل (پیش‌بین) و متغیر وابسته (ملاک) یعنی عضویت در تعاونی‌های تولیدی است. در نهایت، با توجه به اطلاعات مندرج در جدول (۲)، (۳) و (۴) معادله رگرسیون به صورت زیر نوشته می‌شود.

۱- معادله رگرسیون برای متغیرهای الگوی نشر:

$$Y = (-.415 x_1) + (0.360 x_2) + (-0.600 x_3) + (0.437 x_4) + (-0.236 x_5) + \beta$$

$x_1 =$	تماس با کانال‌های ارتباطی	$x_4 =$	سن
$x_2 =$	فاصله تا مرکز خدمات کشاورزی	$x_5 =$	عمل به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی
$x_3 =$	سواد		

۲- معادله رگرسیون برای متغیرهای الگوی ساختار مزرعه:

$$Y = (-0.495 x_1) + (0.361 x_2) + (-0.448 x_3) + (0.266 x_4) + (0.854 x_5) + (-0.493 x_6) + (-0.338) + \beta$$

$x_1 =$	میزان استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی	$x_4 =$	شغل اصلی
$x_2 =$	مقدار زمین زیر کشت	$x_5 =$	اشتغال
$x_3 =$	تعداد قطعات زمین	$x_6 =$	درآمد
$x_7 =$	میزان استفاده از وام و اعتبارات بانکی		

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های ...

۳- معادله رگرسیون برای متغیرهای الگوی تلفیقی:

$$Y = (-0.619 x_1) + (0.554 x_2) + (0.781 x_3) + (0.183 x_4) + (0.416 x_5) + (-0.262 x_6) + (0.225 x_7) + (-0.144 x_8) + \beta$$

$x_1 =$	تماس با کانال‌های ارتباطی	$x_4 =$	سطح زیر کشت
$x_2 =$	شغل اصلی	$x_5 =$	تعداد قطعات زمین
$x_3 =$	سواد	$x_6 =$	اعتماد به توصیه‌های مروجان و کارشناسان کشاورزی
$x_7 =$	اشتغال	$x_8 =$	میزان استفاده از نهاده‌های تولیدی

۳- تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون t، به منظور تعیین وجود یا نبود تفاوت میان

خصوصیات مختلف پاسخگویان عضو و غیرعضو تعاونی‌ها.

جدول شماره (۵) نتایج آزمون فرضیه‌های متناسب با شاخص‌های فردی را با آزمون t نشان می‌-

دهد.

جدول (۵): نتایج آزمون t در مورد خصوصیات فردی افراد عضو و غیرعضو تعاونی‌های تولید روستایی

معنی داری	مقدار T	پاسخگویان غیرعضو		پاسخگویان عضو		خصوصیات
		SD	میانگین	SD	میانگین	
۰/۰۰۹	۲/۷۱	۱۳/۳۱	۴۹/۶۶	۱۳/۰۵	۵۰/۲۲	سن (سال)
۰/۰۰۰	۴/۶۱	۱۷/۱۰	۳۰/۶۶	۱۶/۷۹	۳۱/۱۴	سابقه کار کشاورزی (سال)
۰/۰۰۰	۱۲/۰۰	۰/۲۳	۱/۰۶	۱/۴۴	۳/۵۴	میزان تحصیلات (سال)
۰/۰۰۰	-۵/۷۱	۰/۸۸	۲/۲۲	۰/۸۷	۱/۸۲	فاصله مزرعه تا مرکز خدمات (کیلومتر)
۰/۰۰۰	۶/۲۰	۰/۶۱	۲/۲۲	۰/۵۵	۲/۶۶	اعتماد به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی
۰/۰۰۰	۱۱/۷۷	۰/۷۰	۱/۷۰	۰/۵۵	۲/۶۸	عمل به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی (۱)
۰/۰۰۰	۹/۴۸	۰/۸۲	۱/۷۴	۰/۶۱	۲/۵۲	تماس با مرکز خدمات (۱)
۰/۰۰۰	۷/۲۸	۰/۸۵	۱/۴۲	۰/۸۴	۱/۹۴	شرکت در فعالیت‌های آموزشی و ترویجی (تعداد دفعه)
۰/۰۰۱	۳/۷۱	۰/۸۲	۱/۷۴	۰/۸۰	۱/۹۶	تماس با کانال‌های ارتباطی (۱)
۰/۰۰۰	۷/۲۸	۰/۶۱	۱/۳۰	۰/۶۹	۱/۸۲	منزلت اجتماعی (۱)

(۱) مقیاس: ۱- خیلی کم ۲- کم ۳- متوسط ۴- زیاد ۵- خیلی زیاد

توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۰

همان طور که نتایج آزمون t در مورد ویژگی‌های فردی در جدول (۵) نشان می‌دهد، در همه متغیرها تفاوت معنی‌داری میان دو گروه مشاهده می‌شود.

جدول (۶)، نتایج آزمون فرضیه‌های متناسب با شاخص‌های اقتصادی را با آزمون t نشان می‌دهد.

جدول (۶): نتایج آزمون t درباره خصوصیات اقتصادی افراد عضو و غیرعضو تعاونی‌های تولید روستایی

سطح معنی‌داری	مقدار T	پاسخگویان غیرعضو		پاسخگویان عضو		خصوصیات
		SD	میانگین	SD	میانگین	
۱	۰۰۰	۰/۷۶	۲/۰۲	۰/۷۴	۲/۰۲	مقدار زمین (هکتار)
۰/۰۰۰	۵/۴۸	۱/۴۸	۲/۶۲	۱/۲۲	۳	سطح زیر کشت (هکتار)
۰/۰۰۰	۴/۸۰	۰/۷۰	۱/۴۸	۰/۷۶	۱/۸۸	تعداد قطعات زمین
۰/۰۰۰	۵/۹۵	۰/۸۸	۲/۱۰	۰/۶۱	۲/۵۲	درآمد (۱)
۰/۰۰۰	۷/۰۳	۰/۵۵	۱/۷۶	۰/۹۳	۲/۳۰	استفاده از وام و اعتبارات (۱)
۰/۰۰۰	۵/۳۵	۰/۵۵	۱/۸۶	۰/۶۴	۲/۲۲	دسترسی به نهاده‌های تولید (۱)
۰/۰۰۰	۴/۵۸	۰/۶۴	۲/۴۸	۰/۵۰	۲/۷۸	استفاده از نهاده‌های تولید (۱)
۰/۰۰۰	۸/۳۲	۰/۶۶	۲/۰۸	۰/۵۵	۲/۶۶	استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی (۱)

(۱) مقیاس: ۱- خیلی کم ۲- کم ۳- متوسط ۴- زیاد ۵- خیلی زیاد

همان طور که نتایج آزمون t درباره ویژگی‌های اقتصادی در جدول (۶) نشان می‌دهد، از میان متغیرهای گوناگون، فقط در مورد متغیر مقدار زمین زیر کشت، تفاوت معنی‌داری میان دو گروه مشاهده نمی‌شود، ولی در مورد سایر متغیرها در دو گروه عضو و غیرعضو تفاوت معنی‌داری دیده می‌شود. در نهایت، می‌توان گفت با توجه به نقش محوری ارتباط مروجین کشاورزی در مناطق روستایی، باید فعالیت‌های ترویجی متعدد از جمله آموزش‌های ضمن خدمت ترویجی و غیره به‌منظور تسهیل این ارتباط ارائه شود.

بحث و نتیجه‌گیری

همان طور که گفته شد، در پژوهش حاضر، عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید روستایی در قالب الگوی تلفیقی انتشار نوآوری‌ها مورد تحلیل قرار گرفته است. تحلیل آماری در

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های ...

زمینه وجود رابطه میان ویژگی‌های مختلف افراد و عضویت آنها در تعاونی‌های تولید نشان می‌دهد در همه متغیرهای سابقه کار کشاورزی، میزان تحصیلات، اعتماد به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی، تماس با مرکز خدمات، شرکت در فعالیت‌های آموزشی و ترویجی، تماس با کانال‌های ارتباطی، منزلت اجتماعی، سطح زیر کشت، تعداد قطعات زمین، درآمد، استفاده از وام و اعتبارات، شغل اصلی، دسترسی به نهاده‌های تولید، استفاده از نهاده‌های تولید، میزان استفاده از ماشین‌آلات و عمل به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی و عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید روستایی رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین تحلیل آماری مربوط به نتایج آزمون فرضیه‌های متناسب با شاخص‌های فردی با روش‌های رگرسیون چندگانه نشان می‌دهد که در متغیرهای الگوی نشر (ویژگی‌های فردی)، پنج متغیر تماس با کانال‌های ارتباطی، فاصله تا مرکز خدمات کشاورزی، سواد، سن، عمل به توصیه‌های مروجین و کارشناسان کشاورزی، ۷۸٪ از واریانس مربوط به عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی را تبیین می‌کنند. همچنین تحلیل آماری در زمینه شاخص‌های اقتصادی نشان می‌دهد در متغیرهای الگوی ساختار مزرعه (ویژگی‌های اقتصادی) میزان استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی، مقدار زمین زیر کشت، تعداد قطعات زمین، شغل اصلی، اشتغال، درآمد، میزان استفاده از وام و اعتبارات، ۶۲٪ از واریانس عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی را تبیین می‌کنند. همچنین تحلیل آماری در زمینه همه متغیرها (متغیرهای الگوی تلفیقی) نشان می‌دهد در متغیرهای الگوی تلفیقی، تماس با کانال‌های ارتباطی، شغل اصلی، سواد، اشتغال، سطح زیر کشت، تعداد قطعات زمین، اعتماد به توصیه‌های مروجان و کارشناسان کشاورزی و میزان استفاده از نهاده‌های تولیدی، ۹۰٪ از واریانس عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی را تبیین می‌کنند. علاوه بر این، نتایج تحلیل آماری با آزمون t درباره خصوصیات فردی نشان می‌دهند بین افراد عضو و غیرعضو تعاونی‌های تولید روستایی، در همه متغیرها تفاوت معنی‌داری میان دو گروه وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل آماری با آزمون t در مورد خصوصیات اقتصادی افراد عضو و غیرعضو تعاونی‌های تولید روستایی نشان می‌دهند - به جز متغیر مقدار زمین - در همه متغیرها تفاوت معنی‌داری میان دو گروه وجود دارد.

نتایج حاصل از یافته‌های میدانی تحقیق نشان می‌دهند که از بین مدل‌های انتشار نوآوری‌ها، مدل تلفیقی بهترین مدل در پذیرش نوآوری‌ها محسوب می‌شود. از این رو، با استفاده از این مدل می‌توان

زمینه تشکیل تعاونی‌های تولیدی را از طریق روستاییان فراهم کرد و افزایش بازده در واحد سطح و توسعه کشاورزی را تسریع نمود. همچنین با توجه به اینکه اعتماد کشاورزان به مروجین کشاورزی، مهمترین عامل عضویت آنها در تعاونی‌ها بوده است، باید بستر لازم به‌منظور ارتقای اعتماد روستاییان به مروجین و کارشناسان کشاورزی را فراهم کرد و از عواملی که موجب کاهش اعتماد کشاورزان به مروجین می‌شود، اجتناب کرد. همچنین فعالیت‌های دیگری نیز در این زمینه انجام شود، مانند آموزش‌های ضمن خدمت برای مروجین و کارشناسان کشاورزی به‌منظور روزآمد کردن دانش آنها و در نتیجه تقویت اعتماد کشاورزان به مروجین. در ضمن، طبق نظر پاسخگویان دلیل عدم عضویت‌شان در تعاونی‌ها، کم‌سوادی آنها است. از این رو، باید فعالیت لازم برای ارتقای میزان سواد، حیطه‌های رفتاری و ظرفیت‌های شناختی کشاورزان انجام شود، زیرا در این صورت، توانایی استفاده از رسانه‌های مکتوب که در پذیرش نوآوری‌ها بسیار مؤثر هستند، برای آنها تسهیل می‌شود. همچنین باید به‌منظور نشر و ترویج ایده‌های نو، استفاده از کانال‌های ارتباطی برای افراد بی‌سواد را مورد توجه قرار داد. علاوه‌براین، طبق یافته‌های پژوهش، اعضای تعاونی‌های تولیدی، توصیه‌های بزرگان محل را یکی از عوامل مؤثر بر عضویت‌شان در تعاونی‌ها بیان می‌کردند. از این رو، شایسته است از قدرت رهبری بزرگان محل به‌منظور نشر و ترویج ایده‌های نو استفاده شود. همچنین با توجه به اینکه اکثر پاسخگویان، قشر جوان روستا بودند، باید آنها را به‌منظور ورود به بخش کشاورزی تشویق کرد. نتایج پژوهش‌های میدانی نشان داد که عدم مالکیت زمین‌های زراعی و اجاره‌کار بودن، یکی از موانع عمده در عدم عضویت روستاییان محسوب می‌شود. از این رو، با تشویق و ترغیب مالکان غایب از ده و ادارات اوقاف، شرایطی فراهم شود تا زمین‌های اجاره‌ای و وقفی از طریق شرکت‌های تعاونی برای کشت به روستاییان واگذار شود. یافته‌های پژوهش، بیانگر عدم همکاری و ارتباط مراکز و ایستگاه‌های تحقیقاتی با کشاورزان و عملکرد ضعیف آنها در ارائه اطلاعات به کشاورزان است. از این رو، توصیه می‌شود دلایل این مسائل ریشه‌یابی و رفع شود و زمینه برقراری ارتباط مناسب میان مراکز و ایستگاه‌های پژوهشی با کشاورزان از طریق توجیه محققان و ترغیب آنها به انجام فعالیت‌هایی مانند روزمرعه در مراکز پژوهشی و مطلع کردن کشاورزان از نتایج پژوهش‌ها فراهم شود. علاوه‌براین، ابتدا باید انگیزه کافی به‌منظور پذیرش ایده در روستاییان ایجاد شود و سپس ایده و روش نو معرفی گردد.

عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های ...

زیرا باید روستاییان از چرایی معرفی ایده جدید مطلع شوند، فقط در این صورت، مزایا و منافع حاصل از آن ایده را خواهند فهمید و آن را می‌پذیرند.

منابع و مأخذ

- حیدری ساریان، وکیل (۱۳۸۲). نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه مناطق روستایی، مطالعه موردی شهرستان مشگین‌شهر (پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی). دانشگاه تربیت مدرس.
- حیدری ساریان، وکیل (۱۳۸۵). تشکیل تعاونی‌های روستایی، گامی اساسی در جهت نیل به توسعه پایدار محیطی. جهاد شماره ۲۷۵، ۲۶۱-۲۶۰.
- حیدری ساریان، وکیل (۱۳۸۸). نقش دانش توانمندسازی کارکنان جهاد کشاورزی و کشاورزان در توسعه کشاورزی، مطالعه موردی استان اردبیل (رساله دوره دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی). دانشگاه تربیت مدرس.
- رضوی، سید حسن (۱۳۸۱). چالش‌های اساسی در توسعه پایدار کشاورزی و روستایی ایران. جهاد ۵۲-۴۵.
- شهبازی، اسماعیل (۱۳۸۵). توسعه کشاورزی و مسأله کوچکی و پراکندگی. تهران: سازمان تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی.

- Barker, D. (2010). The role of productive cooperatives in Indian agriculture development: adaptation and change in small-scale farming. 173. 118-128. Barton, D. (2004). *Cooperatives in agriculture, 1989, Englewood Cliffs*. NJ: Prentice Hall.
- Buiman, S. (2007). The people' factor in cooperatives: An analysis of members attitudes and behavior. *Canadian Journal of Agricultural Economics*. 55, 275-298.
- Birchall, O. (2003). *Rediscovering the co-operative advantage: poverty reduction through self-help*. International Labour Organisation. Ch. 3 "Tenant takeovers of abandoned housing in New York".
- Burt, L. (2007). Assessing the effectiveness of a farm supply cooperative: A comparison of farmer and manager viewpoints. *Journal of Agricultural Cooperation*. 5, 17-26.
- Dackman, Deane (2004) *what is rural cooperative*. center for study of cooperative. University of Saskatchewan.
- Eskandari, J. & Dinpanah, G. (2006). *Survey to affective factors on attitude creation for young's rural in the agricultural activities of Esfahan Province*. Agricultural Jihad Ministry Publishing, Ltd Tehran-Iran. Printed in Iran.
- Esmaili, S. (2007). *Agricultural development and land dispersion problem*, agricultural research organization and natural resources publishing. Ltd Tehran-Iran. Printed in Iran.
- Fulton, J. R. (2006). Factors that influence the commitment of members to their cooperative organization. *Journal of Agricultural Cooperation*. 8, 243-245.
- Gertler, M. (2009). *Rural cooperative and sustainable development*. Center for The Study of Cooperatives University of Saskatchewan.
- Gray, T. W. & Kraenzle, C. A. (2010). *Member participation in agricultural cooperatives: A regression and scale analysis*. US Department of Agriculture. Rural Business - Cooperative Service, Washington DC.

- Heidari Sarban, V. (2003). Establishment of rural Co-operative: an essential step towards environmental sustainable development. *Journal of Jihad*. Agricultural Jihad Ministry Publishing. Ltd Tehran-Iran. Printed in Iran.
- Howarth, S. (2006). The challenges of cooperatives on present age. *Cooperatives International Alliances*. International cooperative alliance (2000). 15, route des Morillons, CH-1218 Grand-Saconnex, Geneva, Switzerland. <http://www.coop.org>.
- Karimi, E. & Nowak, D. (2003). Models of soil conservation technology adoption in developing countries: The or Case Iran. *Iran Agricultural Research*. P.p. 101-105.
- Krishnaraj, R. (2006). An analysis of the original efficiency of milk producers cooperatives society", *the Indian Journal of Dairy Science*. P.p. 121-128.
- Mark, W. (2009). Institutional change and farmer innovation: An Example from the Portuguese Dairy Sector. *Economic Development and Cultural Change*. P.p. 699-712.
- Misra, Y. (2004). *The affective factor on rural cooperatives establishment*. New York: Greenwood, 21-28.
- Muller, S. (2009). Innovation and cooperative under vertical product differentiation. *International Journal of Industrial Organization*. 13, 1-8.
- Mwangi, N. (2010). *Diffusion of Innovation*. ICA Regional Office for Africa. Nairobi.
- Niilsson, Z. & Jermier, S. (2008). *Co-operative organizational models as reflections of the business environments Swedish*. University of agricultural sciences.
- Okoli, H. (2008). *A need for change in rural economy by establishment of rural cooperatives*. Caribbean Agricultural Research and Development Institute: Kingston, Jamaica.
- Ortman, E. & Goodman, S. (2009). *Small scale farmers in South Africa; can agricultural co-operatives facilitate access to input and product markets?* College of Agriculture, Food and Environmental Sciences, University of Minnesota, Staff paper series PO6 January.
- Patronis, V. (1997). State, Agricultural policy and cooperatives, paper presented in a Seminar Organized by IAAK/EKKE under the title: Agricultural policy, state and Greek family farming. Hermoupolis (Syros), 17 July (in Greek).
- Pretty, J. (2008). Productive cooperatives and poverty. *Culture & Agriculture*. 28, 67-79.
- Razavi, S. (2003). The Essential challenges to agricultural and rural sustainable development in Iran. *Journal of Jihad*. Agricultural Jihad Ministry Publishing. Ltd Tehran-Iran. Printed in Iran. 45-52.
- Sand or Proof (Ph.D) Villainy (2008). The Role of the Hungarian Co-operative during.
- Sniller, R. (2008). *Cooperation and integration in agricultural production*. Asia Publishing House London.
- Voh, P. (1999). A Study of factors associated with adoption of recommended farm practices in a Nigerian village. *Rural Sociology*. 75-85.
- Williamson, E. (2009). Adaptation, innovation and rural cooperatives in Malaga: Some examples of survival strategies of small-scale farmers. *Planning Institute of Malaga*. N. 28, P.p. 273-280.
- World Bank (2003). *Cooperative faces the future rural development*.